

CHARLES DE BUCK – ROSALIE VANDER WAERDEN EN HUN KATOENDRUKKERIJ OP DE STADSVESTEN AAN DE WONDELGEMSE MEERSEN

Daniël Sabbe, Luc Devriese

Charles De Buck en zijn vrouw Rosalie Vander Waerden vormen een typisch voorbeeld van Gentse textielabrikanten in de eerste helft van de jaren 1800. Ze waren orangist, maar participeerden evengoed in het parochielevens en de parochiaal georganiseerde armenzorg. Hun weinig gekende bedrijf was een katoendrukkerij gevestigd op een bolwerk tussen de buiten- en de binnengracht van de stadsvesten (Blaisantvest vanaf 1827) westelijk van de Muidepoort. Na het opheffen van de stadstollen in 1860 bleef het bedrijfje bestaan aan de stadzijde van de in 1863 gegraven Nieuwe Vaart. Het werd echter aanzienlijk uitgebreid met een katoenspinnerij - weverij aan de andere zijde van het kanaal onder de naam Parmentier - Van Hoegaerden, bij de Gentenaars gekend als de Gèsfabrieke (Grasfabriek). Die bijnaam is afgeleid van de uitgestrekte Wondelgemse Meersen, locatie van het bedrijf.

Carolus Joannes (Charles Jean) De Buck werd geboren in Gent aan het einde van de achttiende eeuw (1792) als zoon van een Gentse makelaar. Hij huwde in 1816 met de vier jaar jongere Rosalie Vander Waerden (Van Der Waerden of Vanderwaerden). Zijn schoonvader Gerard was fabrikant, grondbezitter, lid van een vrijmetselaarsloge en van de Kamer van Koophandel (1842-1845). Het koppel woonde in de Sint-Margrietstraat rechtover de augustijnenkerk, toenmalig huisnummer 16. (1) De beroepsachtergrond en maatschappelijke positie van Gerard Vander Waerden verklaren wellicht waarom Rosalie steeds samen met Charles vernoemd werd als eigenaar van het hier beschreven bedrijf, dat trouwens aldoor bekend stond als katoendrukkerij De Buck – Vander Waerden.

Katoendrukkerij in Gent

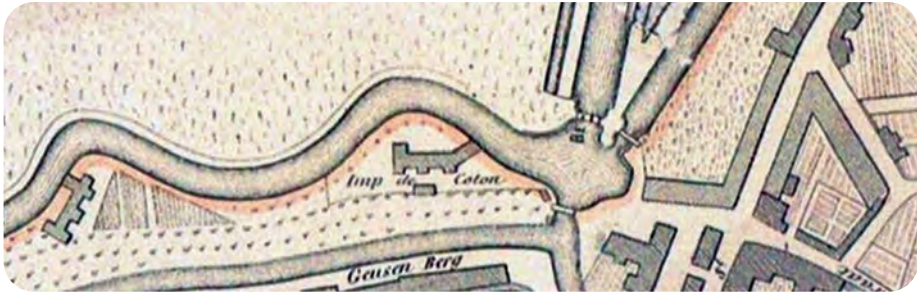
De Blaisantvest werd in de negentiende eeuw een populaire vestigingsplaats voor textielververijen - katoendrukkerijen. Afb. 1 toont een luxueuze reclame-

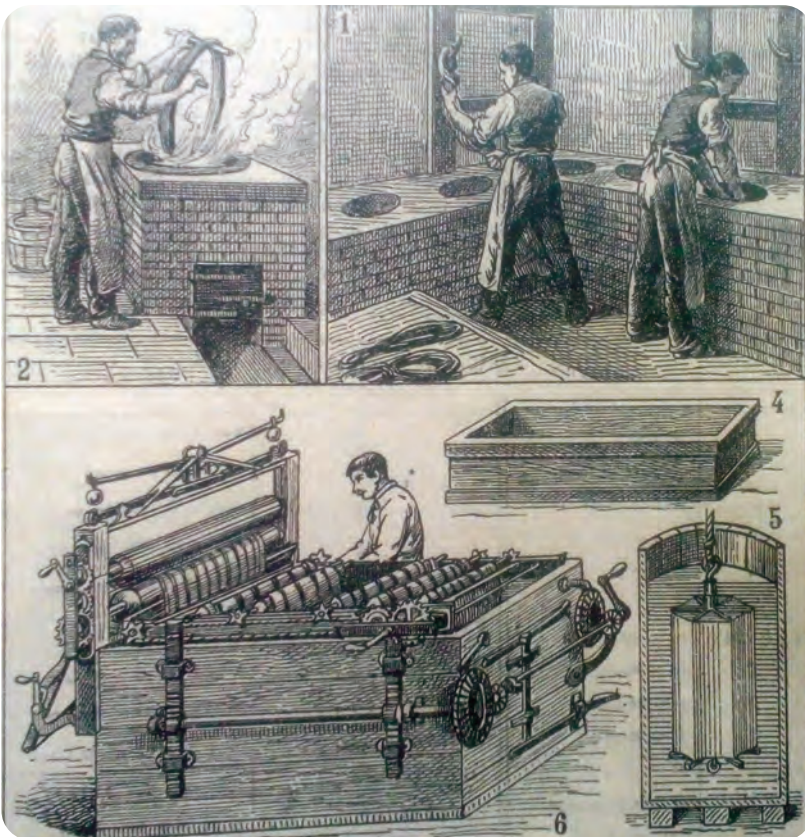
Afb. 1. Luxueuze reclamekaart (porseleinkaart) van een hier verder niet beschreven textielververij Van Hoecke – Lowie aan de Blaisantvest (verzameling Huis van Alijn).

kaart (porseleinkaart) voor de textielververij Van Hoecke- Lowie die we hier verder niet bespreken. Naast de in G.T. 2020 nr. 1 beschreven katoendrukkerij (indiennerie) Voortman vestigde zich in de jaren 1820 een derde dergelijk bedrijf: katoendrukkerij De Buck – Vander Waerden. Het werd, net als dat van Voortman, gebouwd op een bolwerk (bastion) tussen de buiten- en de binnen-gracht van de stadsvesten, ditmaal bij de Geuzenberg naast de Muidepoort (afb. 2). In het boek *Industriële Archeologie in België* (uitgave Stad Gent, M.I.A.T. Gent, 1986) lezen we daarover ‘Voormalige Katoendrukkerij, Blaisantvest, gesticht in 1827 door Ch. De Buck – Vander Waerden’. In de primitieve, maar zeer informatieve Gentse adresboekjes - handelsgidsjes uit die tijd wordt het bedrijf vanaf dan jaarlijks vermeld. (2) Afb. 2

In een groot artikel van Peter Wezenbeek (1986) (3) over de urbanisatie van de Rabotwijk wordt het bedrijf summier als volgt omschreven. ‘Aan het uiterste deel van de Oostzone van de Wondelgemmeersen bevond zich het bedrijfje dat volgens Koninklijk Besluit van april 1827 gesticht werd door Charles De Buck – Van der Waerden.’ Oorspronkelijk was die locatie inderdaad een onderdeel van de Wondelgem(se) Meersen, ontstaan door natuurlijke opvulling van de uitgestrekte noordelijke Leiemeander Gent – Wondelgem.

Afb. 2. De hier beschreven 'imprimerie de coton' op het meest oostelijke bolwerk van de Blaisantvest naast de Sassevaart (detail uit wegenplan - plan routier van Roothaese, 1829). Bemerkt het onregelmatige grondplan van de katoendrukkerij. Uiterst links de katoendrukkerij van Voortman met een gelijkaardig opbouw. Dat laatste zou later omgevormd worden tot een armmoedig wooncomplex: het in GT 2020 beschreven 'Fortje'.

Afb. 3. Textielververs aan het werk, met de hand en in gemechaniseerde baden. De weefsels werden gekookt: bemerk de dampen boven links. Het bedrukken met repetitieve versieringen gebeurde door middel van blokken en vooral rollen. De techniek werd overgenomen uit Indië. Vandaar de benamingen 'indienne' en 'indiennerie' (uit een oude uitgave van de *Petit Larousse illustré*).

Textielververijen waren eerder kapitaal- dan arbeidsintensief. De installaties waren relatief duur en het werk werd verricht door gespecialiseerde arbeiders, bijlange niet zo talrijk als in de grote spinnerijen en weverijen. De Buck - Vander Waerden kreeg meteen toelating een stoominstallatie te installeren. Het bedrijf was dus een voor die tijd moderne stoomververij. De stoffen moesten gekookt worden in kleurstofbaden met fixeer (beits) middelen, daarna half droog gewrongen of -gezwierd (afb. 3) en tenslotte te drogen gehangen. Een porseleinkaartje van een gelijkaardig bedrijf uit de Dampoortstraat (rue Porte d'Anvers) geeft een idee van hoe zo'n textieldrukkerij er uit zag in die tijd (afb. 4). Uiterst links zie je de stookzaal met bijhorende schouw. Daarnaast de eigenlijke ververij met twee bij een dergelijk bedrijf typische schouwen voor de afvoer van de dampen van de hete verfketels. De bouw van die verfketelschouwen is speciaal: naar beneden toe verbreden ze tuitvormig om de dampen uit de ketels op te vangen. Het grote gebouw in het midden met hoge, over twee verdiepingen uitstekende muuropeningen, was de drogerij waarin de lange stukken geverfde weefsels konden opgehangen worden. Verder zie je nog vrij hoge bebouwing dienende voor stapelruimten en bewoning.

Vermoedelijk zagen de ververijen op de Blaisantvest er ook zo uit. Ze waren groter, maar lang niet zo groot als spinnerijen en weverijen. De hierboven beschreven structuur van de bedrijfsgebouwen verklaart het onregelmatige grondplan zoals te zien op afb. 2. Naast de eigenlijke fabriek aan de vroegere stadsrand hield het bedrijf De Buck - Vander Waerden er een (verkoops-) magazijn van gedrukte katoenen en andere weefsels op na in het centrum, aan de 'Meire' (Korte Meer of Lange Meer, nu Universiteitsstraat).

In 1860 werd het bedrijf overgenomen door de firma Parmentier - Van Hoegaerden en Co., met hoofdzetel in Brussel. Deze bouwde een nieuwe, veel grotere vestiging (katoenspinnerij -weverij) aan de overzijde van de toen gegraven verbinding (Canal de Raccordement of Nieuwe Vaart) tussen de Brugse Vaart en de Voorhaven - Zeekanaal Gent – Terneuzen. Dat was mogelijk geworden nadat drie jaar eerder de stadstollen opgeheven werden en de snel expanderende stad als 't ware uit zijn vesten brak. In het toen al geïndustrialiseerde noorden van de stad betekende dat in de eerste plaats het oprichten van nieuwe fabrieken buiten de stadspoorten. (4) De zeer grote fabriek aan de Nieuwe Vaart stond bij de Gentenaars bekend als de Grasfabriek, de 'Gès-fabriek'. Men moet zich voorstellen dat de gebouwen er te midden uitgestrekte grasvlakten, in de meersen, stonden (afb.4). De Grasfabriek werd bekend in de geschiedenis van de arbeidersbeweging omwille van een woelige staking in 1861, heel kort na de bouw en het opstarten van het nieuwe complex: de 'slag om de Grasfabriek' (5). In 1885 was Parmentier-Van Hoegaer-

Afb. 4. Deze reclamekaart voor een katoenververij (-drukkerij) in de Dampoortstraat (voorheen Antwerpsestraat) geeft ons een idee van het uitwendig aspect van een dergelijk bedrijf. Volgens het tekstje rechts op de kaart werden er katoenen weefsels (calicots), vlas- en katoengarenstrengen (écheveaux) geleverd. Meer uitleg over de schouwen en gebouwen vind je in de hoofdttekst. Hou er echter rekening mee dat de situatie op dergelijke reclamekaartjes meestal veel mooier, en de bedrijfsgebouwen veel groter voorgesteld werden dan de realiteit. Ook het beplante hofje op de voorgrond en de bomen achteraan kunnen fantasietjes van de kaartontwerper geweest zijn. Ongedateerde porseleinkaart (vóór 1860) in de verzameling DSMG, Begijnhof, Sint-Amansberg.

den, gemeten naar het aantal werknemers (2000), het grootste Gentse katoenbedrijf. Enkel de vlasspinnerijen La Lys en La Gantoise stelden meer arbeiders - arbeidsters te werk in die tijd. (6) Later werd de Gentse vestiging onderdeel van het conglomeraat Usines Cotonnières Gand - Zele - Tubize.

Een aantal van hun imposante gebouwen bleef gelukkig bewaard, zoals meestal, dankzij hergebruik. Zo werd het hoofdgebouw van de 'Grasfabriek' in 1937 ingenomen door de gekende (gewezen) firma Vynckier, producent van bakeliet en elektrische schakelkasten. Vooral de reusachtige traptorens spre-

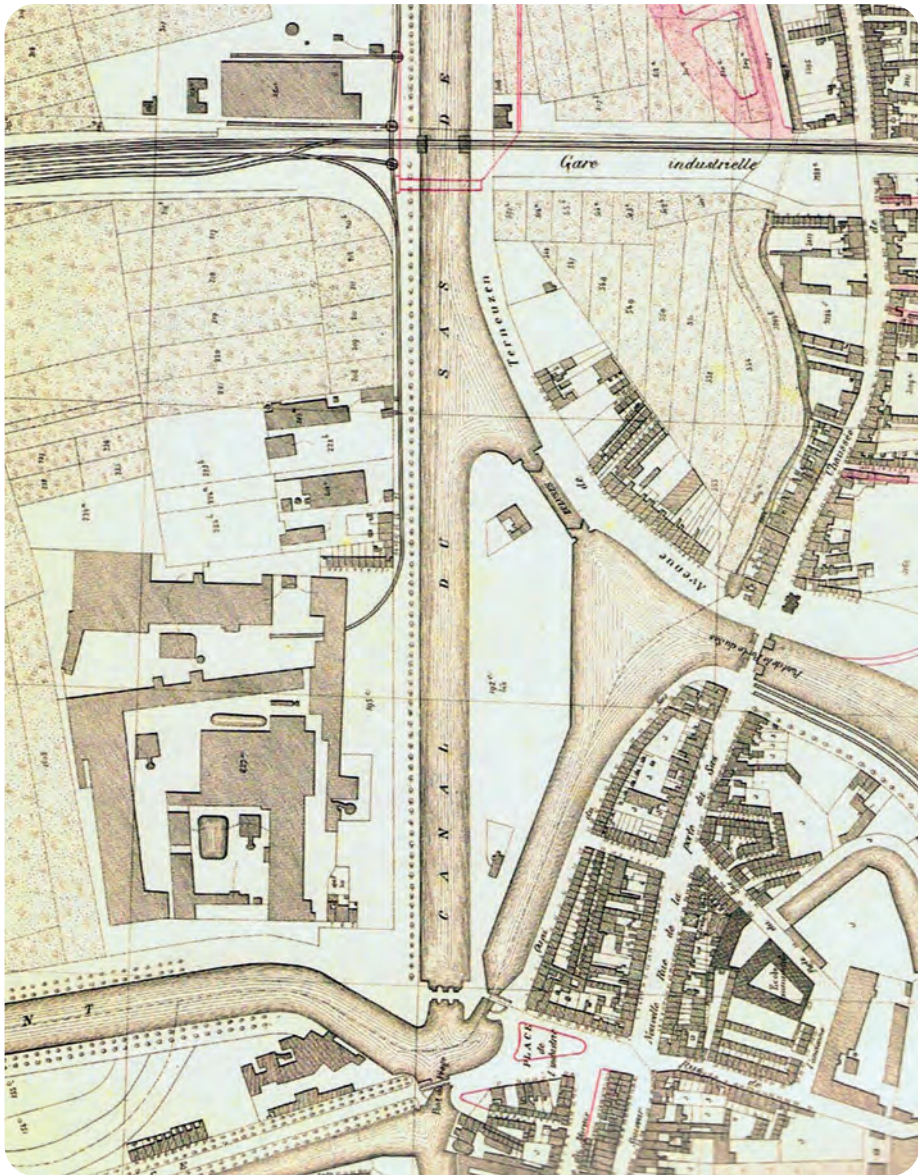
ken tot de verbeelding. (7) Ook het oorspronkelijke bedrijf De Buck – Vander Waerden bleef gedeeltelijk bestaan aan de stadszijde van de Nieuwe Vaart langs de Blaisantvest. Het bleef na 1860 onder de naam van de nieuwe eigenaars (afb. 6) vermoedelijk dienst doen als katoenververij (-drukkerij). Volgens het hogervermelde werk *Industriële Archeologie in België* werd het later omgevormd om katoenafval te verwerken en nam de naam aan van ‘Déchets de coton Picquet’. In de jaren 1980 werd het gebouw gerestaureerd en gebruikt als discotheek ‘The Lofts’.

In *De Gazette van Gend* werden vooral verpachtingen en verkopen aangekondigd. Het bedrijf wordt er, onder andere, vernoemd bij ‘... Meerschen te Gend over Stadsgrachten tusschen het Verbrand Meuleken en de fabriek van den heer de Buck-van der Waerden...’ Het wordt opnieuw vermeld in 1837 bij de verpachting van hofsteden en landgoederen. (8) Ook in 1838 duikt de naam Charles De Buck op in de aankondiging van een verkoop ‘in de Wondelgemische Meerschen, omtrent het Tolhuys, ... bekend op het plan kadastral sectie G nr 178 tot en met 188, gebruykt by den heer fabrikant De Buck - Vanderwaerden, zonder recht van voorwaerde.’ Zoals de meeste gefortuneerde Gentse families uit het nijverheids- en handelsmilieu was het koppel ook landeigenaar buiten de stad (zie naschrift).

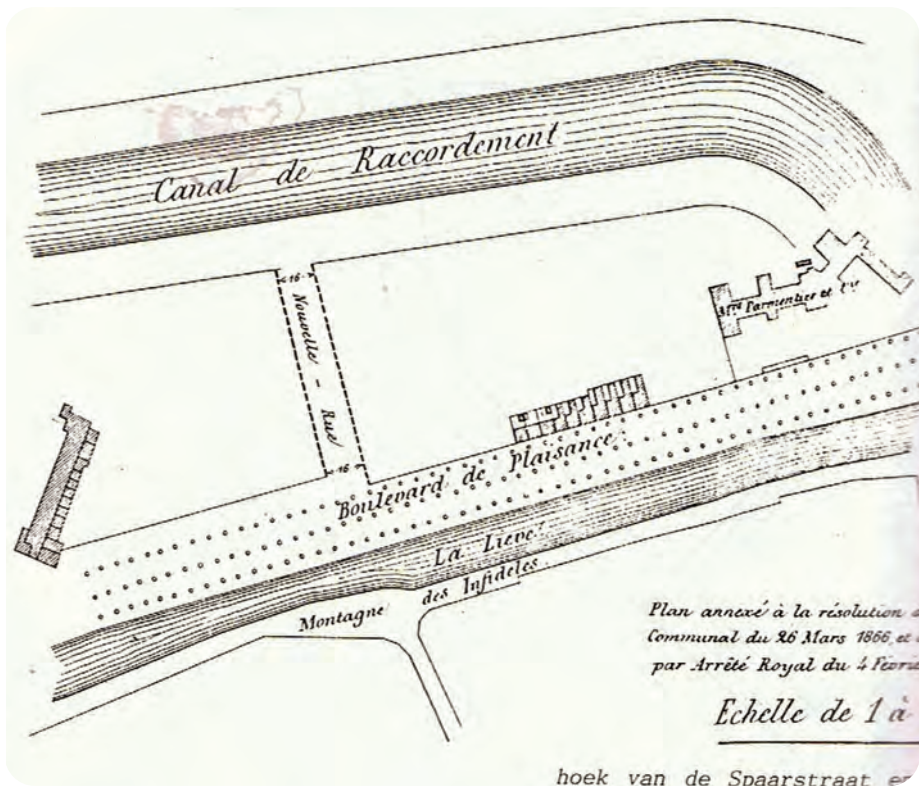
Politieke aspiraties

Ook na 1831 volhardde Gent in haar trouw aan de Oranjes. De Nederlandse vorst bleef de orangistische partijkrant *Le Messenger de Gand* subsidiëren en overlaadde zijn acolieten met onderscheidingen. Deze toonden zich dankbaar en lieten op hun beurt geen kans onverlet om hun afhankelijkheid aan de Oranjedynastie te etaleren. Toen in het voorjaar van 1834 het orangisme nationaal opnieuw volop in de persbelangstelling kwam doordat Le Lynx, de Brusselse evenknie van *Le Messenger de Gand*, een inschrijving opende om vier in het nieuwe België geconfisqueerde paarden van de stoeterij van de Oranjefamilie aan te kopen en aan de rechtmatige eigenaars terug te schenken. Charles en zijn Gentse orangistische geestesgenoten aarzelden niet om hun steentje bij te dragen.

De Buck –Van Der Waerden (fabrikant) staat met een hele reeks collega’s ondernemers vermeld als lid van het eerste directiecomité van de Société Electorale de la Flandre Orientale voor de verkiezingen van 1843. Charles De Buck deed in 1857 ook mee aan de Gentse gemeenteraadsverkiezingen, met de partij Association Electorale Bourgeoise, maar hij werd niet verkozen.

Afb. 5. Onderaan de ververij De Buck – Vander Waerden, grenzend aan de Nieuwe Vaart. Er boven (aan de noordelijke zijde van de vaart) het grote katoenweverij- en spinnerijcomplex Parmentier – Van Hoegaerden en Co. Detail uit het stadsplan Gevaert & Vanimpe (1870).

Afb. 6. Te oordelen naar het grondplan had de ververij in de jaren 1860 nog steeds de oude vorm behouden, maar het had de naam overgenomen van het grote complex aan de overzijde van het nieuwe kanaal. Vermoedelijk bleef de oude fabriek ook verder functioneren als ververij – drukkerij voor het katoenbedrijf. Uiterst links de ververij van Voortman aangevuld met een hele rij kleine woninkjes. De ‘Nouvelle Rue’ is de huidige Spaarstraat, genoemd naar François Laurent, promotor van het spaarwezen voor werkmensen. Detail van een ‘plan d’alignement’ uit 1866, overgenomen uit Wezenbeek (1986).

Charles De Buck, schilder?

Een goed gekend portret van Lieven Bauwens toont deze Gentse ‘held’ als een dikbuikig klein mannetje in protserig ere-uniform van de keizerlijke garde, poserend bij een borstbeeld van Napoleon. Het is vermoedelijk veel meer waarheidsgetrouw dan het idealiserende schilderij, een staatsieportret, waarop het standbeeld van Bauwens op het Francois-Laurentplein en talrijke andere afbeeldingen gebaseerd zijn. De toewijzing in een overigens goed gedocumenteerd artikel als ‘geschilderd door De Buck – Van der Waerden, 1810’ is

echter dubieus te noemen. (9) Charles was toen 18 jaar en er zijn van hem geen andere kunstwerken gekend. De namen op het werk doelen vermoedelijk op de eigenaars van het schilderij. Best mogelijk dat Charles en Rosalie zoiets in huis hadden: ze waren tenslotte net als Lieven actief in de textielsector.

Lid van kerkfabriek en broodbedelingen via de kerk

De orangistische liberale gezindheid verhinderde niet dat het echtpaar actief steun gaf aan de Sint-Stefanusparochie gevestigd in de augustijnenkerk in hun straat. Charles wordt vermeld als lid van de kerkraad in 1858 (10). Twee dagen vóór haar overlijden op 19 maart 1876 ontving de kerkfabriek volgens het testament van Rosalie Van der Waerden, weduwe van de vroegere kerkmeester Charles De Buck, een levenslange hypotheek op de eigendom van het echtpaar in de Sint-Margrietstraat. Het betrof hun groot woonhuis met koetspoort, paardenstal, koetshuis, opslagplaats en paviljoen. In de Sint-Stefanuskerk moest dan wel elk jaar op 4 september om 10 u. 's morgens een herdenkingsmis opgedragen worden voor de overledene, haar echtgenoot en drie van haar dochters. Ook moest er op die dag voor 100 fr. brood onder de armen van de parochie verdeeld worden. (11)

Terloops vermelden we dat de katoenspinnerij Paridaens – Van der Waerden, vermoedelijk een tak van dezelfde familie, vanaf 1834 gevestigd was aan de Augustijnenkaai, dichtbij het woonhuis De Buck – Vander Waerden. In deze fabriek ontstond in de vroege ochtend van zaterdag 20 januari 1838 de grote brand, die ook de mooie bibliotheek en de kerk van de Augustijnen verwoestte.

Naschrift

Aanleiding tot een vraag in GT (12) en de opzoekingen, waarvan de resultaten hier beschreven staan, was de vermelding van Charles De Buck – Vanderwaerden, propriétaire à Gand, als eigenaar van een hoeve in Olsene, sectie A, perceelnummer 684a. Op oude kaarten wordt de grote hoeve bij de toenmalige kerk van Olsene aangeduid en afgebeeld als Hof van Borluut. De best gekende eigenaars behoorden inderdaad tot de Gentse patriciërsfamilie Borluut. Zo had François Borluut, zoon van Boudewijn, heer van Schoonberghe, enz. in 1572 de hoeve met ong. 23 ha in eigendom, ongeveer dezelfde oppervlakte als drie eeuwen later aangegeven bij Popp (13).

Noten

- 1 Devolder, K. (1994). Gij die door 't Volk gekozen zijt... De Gentse Gemeenteraad en haar leden 1830 – 1914. In: Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, deel 20, p. 277; De Schamphelre, H., Witte, E., Borné, F. (1971). Vrijmetselaars te Gent tijdens het Empire en de Hollandse periode (1804-1824). In: Handelingen der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent, deel 25, p. 194.
- 2 O.m. vermeld in de Nuttigen en Koddigen Almanak voor het jaer 1830 en in de Algemeenen Koophandels-Almanak of Wegwijzer der stad Gend van 1834.
- 3 Wezenbeek, P. (1986). De urbanisatie van de Wondelgemse Meersen (Rabotwijk). In: Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur, jg. 4 nr. 1-2, p. 93. Bouwaanvraag in de Zwarte Doos, archief Stad Gent, reeks G12 (1827) nr. 4782.
- 4 De Wilde, B. (2007). Gent / Rabot. De teloorgang van de textielnijverheid. Stad Gent & Lannoo.
- 5 Deneckere, G. (1997). Sire het volk mort. Sociaal protest in België. 1837-1918. Hadewijch (Antwerpen) en Amsab (Gent), p. 182-187.
- 6 Tabellen in De Weerd, D. (1959). De Gentse textielbewerkers en arbeidersbeweging tussen 1866 en 1881, Nauwelaerts, Leuven (annexe).
- 7 Deseyn, G. (1989). Bouwen voor de industrie, MIAT - Stad Gent, p.87.
- 8 Gazette van Gend, vrijdag 27 oktober 1837: 'Het Bestuer der Godshuysen in Gend zal Donderdag 9 november 1837, ten negen uren voor middag, in St.-Jans-Godshuys, te Gend, door het ministerie van den Notaris Lammens, openbaerlyk verpachten de volgende Goederen: 2 hectaren 60 aren 80 centiaren Meersch, in de Wondelgemesche-meerschen gebruykt door d'heer Charles De Buck - Van der Waerden.'
- 9 Met toeschrijving 'Geschilderd door De Buck – Vander Waerden, 1810' bij Seutens, A. (1986) Lieven Bauwens: een mythe. In: Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur, jg. 4 nr. 15, p. 55.
- 10 Sas, B. (1997). Augustijnen op de Pastorij. De Augustijnenparochie Sint-Stefanus te Gent van 1803 tot 1914. Augustijns Historisch Instituut, Leuven.
- 11 Het eigendom was 1985 m² groot. De hypotheek bracht een jaarlijkse rente van 150 fr. op en was aflosbaar tegen 6.000 fr. Notariële akten 1858-1877. Studie van Notaris Lammens te Gent, 17 maart 1876. Ook in het Archief van het Bureel van Weldadigheid van Gent zijn er documenten bewaard over Charles De Buck en Rosalie Vander Waerden. Ze zijn geklasseerd bij BW 3, dossiers van legaten en giften, nl. Nr 96 / 1887-1889. Charles De Buck, legaat van jaarlijkse brooduitdeling aan armen voor 4000 frank en andere diverse documenten betreffende de uitvoering van zijn testament. Nr 267 / 1861-1876 Rosalie Françoise Van der Waerden – De Buck, afschrift van haar testament waarin 5000 fr. ter brooduitdeling wordt gelegateerd aan voor de armen van de parochie Sint-Stefanus.
- 12 Verzoek om inlichtingen over het Textielbedrijf Charles De Buck – Vanderwaerden (Ghendtsche Tydinghen, 2018, 47de jaargang nr. 2, p. 151).
- 13 In de jaren 1842-1859 vervaardigde de Brugse drukker Philippe Popp op het kadaster gebaseerde kaarten van de Belgische gemeenten, de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique. Raadpleegbaar via het internet.